

מבט על, גיליון 1365, 16 באוגוסט 2020

בעקבות האסון בבירות – היש סיכוי לשינוי המצב בלבנון?

אורנה מזרחי ויורם שוייצר

האסון שחוללה בביירות סדרת הפיצוצים בנמל העיר (4 באוגוסט) הוביל לחידושן של ההפגנות בעיר, שהפכו אלימות ומאיימות יותר, והביא להתפטרותה של ממשל לבנון (ב-10 באוגוסט), שכוונה בינואר השנה על ידי מחנה חיזבאללה. המפגינים דורשים את החלפת ההנהגה הנוכחית המושחתת ושינוי עמוק במערכת הפוליטית במדינה. על רקע זה מסתמנות שתי מגמות, שייתכן שיש בהן תקווה לשינוי: האחת, עליית מדרגה בעוצמת ההפגנות, תוך הפניית האצבע המאשימה ישירות כלפי חיזבאללה, באופן שאיננו מוכר מזה שנים; והשנייה, נכונות של המערכת הבינלאומית להתגייס ולסייע ללבנון. למרות זאת, נראה כי הדרך לשינוי אמיתי עדיין ארוכה. חיזבאללה, הגם שיוקרתו נפגעה קשות, לא יוותר בקלות על מעמדו הדומיננטי במערכת הלבנונית, ומדינות המערב, שהתגייסו לסייע לנפגעי האסון ולקידום חקירה במעורבות בינלאומית, תמשכנה להתנות סיוע כלכלי אפקטיבי ברפורמות פוליטיות וכלכליות עמוקות, שאינן מקובלות על האליטה השלטת ועל חיזבאללה. לישראל יכולת מוגבלת להשפיע, אך נכון תעשה אם תעודד את ידידותיה במערב – ובעיקר ארצות הברית וצרפת – וגם את מדינות המפרץ, לקדם סיוע כלכלי, תוך גיבוש תוכנית מדורגת לשינוי פנימי בלבנון כדי למנוע את קריסתה לידי הציר השיעי שבהובלת איראן וחיזבאללה.

סדרת הפיצוצים שהרעידה ב-4 באוגוסט את נמל ביירות וגרמה הרג והרס רחבי היקף בעיר, אירעה בשעה שלבנון מצויה בעיצומו של משבר משולש - כלכלי, פוליטי ובריאותי - מהחמורים בתולדותיה. בעקבות האסון ניכרה נכונות להתגייסות בינלאומית לסיוע הומניטרי ללבנון, בעיקר מצד ארצות הברית ומדינות המערב. נשיא צרפת, שביקר בלבנון מיד לאחר האסון, יזם כנס אינטרנטי שבמסגרתו גויסו כ-300 מיליון דולר, אשר הובטח כי יועברו ישירות לנפגעים, ובעקבות ביקור תת-מזכיר המדינה האמריקאי, דייוויד הייל, נמסר (ב-15 באוגוסט) כי ארצות הברית וצרפת תשלחנה צוותים שיסייעו בחקירת האסון.

האסון העצים את זעמם של תושבי הבירה הלבנונית, שמיהרו לצאת לרחובות תוך האשמת ההנהגה המושחתת וחזרה על הדרישה המוכרת מאז תחילת המחאה העממית בלבנון (אוקטובר 2019) לשינוי השיטה הפוליטית, להחלפת ההנהגה (פיטורי "ממשלת חיזבאללה" הלא מתפקדת והנשיא מישל עוון), לחקירה בינלאומית ולהענשת האשמים באסון. ההפגנות, שהגיעו לשיא ב-8 באוגוסט, נושאות הפעם אופי אלים במיוחד וכוללות שימוש בנשק קר, הרס ברחובות, מיצגים הכוללים חבלי תלייה לראשי ההנהגה: מזכ"ל חיזבאללה, הנשיא וראש הפרלמנט, ופריצה למשרדי ממשלה ולבניין הפרלמנט. הנשיא וראש הממשלה חסן דיאב לא הצליחו להרגיע את ההמון הזועם, שבע ההבטחות הלא ממומשות, ולחץ ההמון, בצד רצף התפטרות של שרים וחברי פרלמנט, הוביל את דיאב להגיש לנשיא את התפטרות הממשלה (10 באוגוסט). במעמד ההתפטרות הוא הפתיע והאשים בכישלון ממשלתו את הפוליטיקאים המושחתים, שמנעו ממנו

לקדם שינויים, וטען כי "השחיתות בלבנון גדולה יותר מהמדינה", וכך נתן תוקף לטענות המפגינים.

יוצא דופן באופיו הוא הזעם הציבורי המופנה הפעם ישירות וביתר שאת גם נגד חיזבאללה, בכלל זאת האשמות נוקבות ומפורשות כי הארגון הוא "מיליציה איראנית שחטפה את לבנון" ואנשיו הם "טרוריסטים". המפגינים ומובילי דעת הקהל הם בעיקר נוצרים וסונים, שנראה שחדלו לפחד מזעם חיזבאללה (אין בשלב זה עדות להתפשטות המחאה גם בקרב העדה השיעית, שיש לה מה להפסיד אם תצא בביקורת נגד הארגון). נסראללה מצידו ניסה לשכך את זעם ההמונים ובנאום הראשון שנשא לאחר האסון (ב-7 באוגוסט), הוא הכחיש כל מעורבות של חיזבאללה בנעשה בנמל ובגרירת הפיצוץ וקרא לאחדות לאומית ולכינון ועדת חקירה לבנונית ולא בינלאומית. הוא חזר על מסרים אלה בנאום שנשא ב-14 באוגוסט, לרגל יום השנה למלחמת לבנון השנייה, והפעם התייחס לאפשרות של מעורבות ישראלית. לדבריו, אמנם אין עדות לחבלה של גורם חיצוני, אך אם החקירה תצביע על מעורבות ישראלית, חיזבאללה יגיב בעוצמה בהתאם למשוואת ההרתעה שיצר מול ישראל מאז 2006. עם זאת, הוא הטיל ספק באמיתות תוצאות החקירה נוכח מעורבות צוות אמריקאי בה. כן קרא נסראללה שוב לכינון ממשלת "אחדות לאומית", בשאיפה לשמר בה גם את השפעת הארגון.

טענותיו של נסראללה כי לחיזבאללה אין כל קשר לאסון וכי הארגון איננו מכיר כלל את הנמל אך הזינו את זעם ההמונים, הסולדים ממעמדו הדומיננטי והכוחני של נסראללה במערכת הלבנונית ומדאגתו לאינטרסים הסקטוריאליים של ארגונו. החשד כלפי חיזבאללה מתבסס בעיקר על הסוד הגלוי אשר לנוכחות חיזבאללה בכל המעברים הבינלאומיים של לבנון ושליטתו בנמל ביירות, שבמחסניו הוא אכסן אמצעי לחימה. בנוסף, עוצמת הנזק בעקבות הפיצוץ הוכיחה את הסיכונים לאוכלוסייה האזרחית כתוצאה מהאסטרטגיה המכוונת של חיזבאללה להשתמש בה כ"מגן אנושי" להסתרת משגרי טילים ומחסני אמל"ח. אמנם בנאומו זה הכחיש נסראללה הערכה שחיזבאללה ותומכיו נמנעו מלהאשים את ישראל באסון בנמל עקב רצון להימנע מהמחשת הנזק הרב הצפוי ללבנון אם חיזבאללה יוביל למלחמה עם ישראל, אך עצם ההכחשה דווקא מבססת הערכה זו.

הביקורת הקשה על חיזבאללה מביכה את הארגון, המצוי בנקודת שפל חדשה במערכת הפנים-לבנונית, והוא ניצב בפני דילמה אשר להתנהלותו בהמשך הדרך. בשנים האחרונות ביסס הארגון את מעמדו כשחקן מרכזי בפוליטיקה הלבנונית על בסיס עוצמתו הצבאית והטענה כי הוא "מגן לבנון", ותוך ניצול חולשת יריביו הפוליטיים. לפיכך, צפוי כי חיזבאללה ישאף לשמר את מעמדו הכפול כמיליציה חמושה וכתנועה פוליטית, בעלת מעמד דומיננטי בממשלות לבנון. בשל המצב הכלכלי הקריטי בה מצויה לבנון, שהוחרף עקב אסון הנמל, הארגון, המעוניין להרחיק את לבנון מהמערב, יימנע מלעצור את הסיוע המערבי ללבנון כדי למנוע את קריסתה הכלכלית המוחלטת, אך זאת בתנאי שלא יידרש לשלם מחיר בלתי נסבל תמורתו, כלומר: כל עוד לא תיפגע תשתיתו הצבאית עקב הדרישה הגוברת מבית ומחוץ לפירוקו מנשקו, ויישמר מעמדו כציר מרכזי בממשלה.

מה הלאה? בשלב מוקדם זה של תהליך ההתאוששות של לבנון ועל רקע המחאה העממית ברחובות ביירות, נראה כי המשתנים העיקריים שישפיעו על ההמשך הם: **נכונותם של הגורמים**

הבינלאומיים להתגייס לסיוע כלכלי נרחב, מעבר לסיוע הומניטרי, כדי לחלץ את לבנון מהמשבר הכלכלי-פיננסי שבו היא מצויה, ומה יכללו דרישותיהם בתמורה לסיוע זה; **האסטרטגיה שיאמץ חיזבאללה**, שספג מכה קשה ליוקרתו מול הביקורת והדרישות הפנימיות והחיצוניות המופנות כלפיו. האם יסכים להסדר פוליטי, שיכלול הקמת ממשלה שהרכבה יבטא נסיגה במעמדו – על פי ההצעה האמריקאית לכונן ממשלת מומחים נייטרלית - בתמורה לסיוע מערבי ניכר ללבנון? או שמא יתעקש לשמר את מעמדו הייחודי בכל מחיר. אפשרות נוספת היא, שחיזבאללה יפנה להפעלת כוח נגד המפגינים אם יגברו הלחצים עליו - מהלך העלול להידרדר לעימות ובמקרה קיצון אף למלחמת אזרחים נוספת; **נחישות המפגינים להתמיד במאבקם**, תוך נכונות לשלם מחיר כבד אם יאתגרו את חיזבאללה ויגרורוהו לשימוש בכוח. עד כה, חיזבאללה נמנע מהפעלת כוח מסיבי נגד המפגינים והותיר את משימת דיכויים לצבא לבנון ולכוחות המשטרה, במסגרת סמכויות נוספות שמעניק להם מצב החרום שהוכרז בלבנון. נראה כי בשלב הראשון, חיזבאללה יתמיד בכך, תוך הגנה על השפעתו מאחורי הקלעים ועל דימויו כגורם המרכזי הדואג לרווחת העם הלבנוני, התורם לשיקום ההריסות והיציאה מהמיצר הכלכלי. לשם כך, נסראללה צפוי לתמרן בין הצעות הסיוע של גורמים מערביים (צרפת, ארצות הברית וקרן המטבע העולמית) לבין שאיפתו למנוע את דחיקתו ממוקד קבלת ההחלטות ופגיעה באינטרסי הליבה שלו, בעיקר ביחס לעצמאותו הצבאית. כן צפוי נסראללה להתמיד במאמציו להרחיב את הקשר בין לבנון לציר השיעי, בעיקר לאיראן וסוריה, אך הוא יתקשה לקדם יעד זה נוכח מצבן העגום. נסראללה יפעל גם להדיפת המתקפה הנוספת הצפויה על ארגונו בשל גזר הדין שאמור להתפרסם ב-18 באוגוסט על ידי הטריבונל הבינלאומי שחקר את רצח ראש ממשלת לבנון רפיק חרירי, שפסק עוד ב-2008 כי פעילי חיזבאללה ביצעו את הרצח.

מול ישראל – אמנם חיזבאללה השהה תגובה נוספת להרג פעיל הארגון בהתקפת צה"ל בסוריה (20 ביולי), אך נסראללה הכריז שהיא בוא תבוא, במסגרת ביסוס משוואת ההרתעה מול ישראל. על ישראל מבחינתה להתמיד בפעילותה נגד הארגון במסגרת ה"מערכה בין המלחמות" ובמקביל במערכה המדינית-תודעתית להוקעת חיזבאללה כארגון טרור והדגשת אחריותו למצב הפנימי בלבנון ולעימות עם ישראל.

אשר לסיוע הכלכלי הנדרש ללבנון - אמנם לישראל יכולת מוגבלת להשפיע ישירות על הסיוע מהמערב ועל הדרישות שיתלוו אליו לרפורמות במערכת הלבנונית ולפגיעה במעמדו של חיזבאללה. עם זאת, חשוב כי ישראל, שאין לה אינטרס בקריסת לבנון בכלל ובדחיקתה המלאה לידי של הציר השיעי בפרט, תפעל לשכנע את מדינות המערב, ובראשן צרפת וארצות הברית, לסייע כלכלית ללבנון – המבקשת סך של כ-20 מיליארד דולר, חלקו כהלוואה - תוך התניית הסיוע בריסון חיזבאללה. זאת, בצד ניצול עליית המדרגה ביחסיה עם מדינות המפרץ ובראשן איחוד האמירויות, כדי לגייסן לסייע ללבנון. חולשתן הכלכלית של איראן וחברותיה לציר מייצרת הזדמנות למערב להמשיך ולהתנות את הסיוע המקיף ללבנון בדרישה לרפורמה פוליטית ולצמצום השפעת חיזבאללה ומעמדו כמיליציה צבאית עצמאית.

מכל מקום, רצוי שתגובש מתכונת מדורגת לשינוי פוליטי ולשיקום הכלכלה והתשתיות בלבנון, תוך דחיקת חיזבאללה. אמנם, המטרה צריכה להיות בסופו של דבר פירוק חיזבאללה ממשקו, אך בשלב הראשון אפשר למשל להתמקד בהסדרת הפיקוח על המעברים ללבנון - דרישה המתקשרת ישירות לאסון בנמל, שנגרם מהזנחה ומהעדר פיקוח על פעילות חיזבאללה בו. חשיבות נודעת גם

לגיבוש מכניזם להעברת הסיוע הכלכלי ללבנון, כך שיתרום לשיקום הכלכלה הלבנונית ולשיפור תנאי החיים של אוכלוסייתה, ולא ייפול בידיה של ההנהגה המושחתת.